

Dr. JOSIP NAGY: DIPLOMATIČKA KRITIKA*

I diplomatika se kao i paleografija, kako je poznato, stavljaju na prvo mjesto tako zvanih historičkih pomoćnih znanosti. Ovo nije jedino priznanje ali svakako najobičnije. Njihova je zadnja svrha da na svoj način obrađuju historijske izvore, svrha diplomatike da obrađuje diplomatske izvore. Ali imade momenata kada one u neku ruku i prestaju da budu samo na službu historije pa iznose na javu i neke svoje posebne probleme da ih ispituju, ili one same, ili pomoću drugih disciplina. Za paleografiju nastaje ovakav jedan momenat onda, kada prestaje da čita rukopise, kodekse, listine, da im opredjeljuje mjesto i doba postajanja, da iz rukopisa odstranjuje grješke, koje su se uvukle tradicijom itd. pa kada, prateći historijski razvoj pisma, otkriva veze, koje postajahu između pojedinih kulturnih centara, veze na koje su stari pisani spomenici zaboravili. Ovo isto vrijedi i za diplomatiku. I kod nje prije ili poslije nastupi momenat, kad ne ostaje samo kod pojedinih listina a ni kod većeg njihovog broja, kod njihovog izvora, kancelarija, već traži veze između samih listina, onoga, što je u njima sadržano i što se za njima krije, te općenite narodne kulture, pa i dalje preko listina traži veze između pojedinih kulturnih centara na nekom stalnom području i u neko stalno doba.

Ali prije nego što diplomatika pređe na ovaj zadnji stadij svog rada, ona treba da bude na čistu sa zadacima, koje je čekaju na svom polju i u užem krugu historijskih pomoćnih nauka. I u ovom je užem krugu diplomatika jedna znanost, samostalna znanost sa svojim samostalnim ciljevima. Kao što svim drugim znanostima tako je i diplomatičari moderna kritika dala život, otvorila nove puteve i nove vidike, stvorila nove metode rada, nove postupke kod otkrivanja činjenica prošlih vremena i nove načine, kako da se tvrdnje o historičkim faktima dokažu ili pobiju dokazima pravne naravi, listinama. Kad diplomatika dopre do svog pravog mjesta ona će kritičnom metodom proučavati diplome, listine, akte, razne ugovore, sudbene spise, registre, kartulare itd. Ona ima gotovo područje svog rada a to je tako široko i tako raznovrsno, kao što su diplomatički izvori za istoriju uopće. Diplomatičari će dakle na jednoj strani obrađivati diplomatske izvore da posluži istoriji, biti dakle pomoćna historijska disciplina, na drugoj će pak ići i preko ovoga što treba istoriji i postati samostalna znanost, i dati novih rezultata, kojima će se moći koristiti ne samo istorija nego i druge znanosti kao pravna povijest, literatura, filologija a nada sve kulturna historija. Da navedemo jedan primjer. Kad diplomatika pomoću jedne ili više listina utvrdi ili pobije jednu historijsku tvrdnju

*) U ovom članku, kao i u onima, koji će slijediti o našoj diplomatičari uopće pokupljeno je nekoliko općenitih razmatranja iz mojih dviju studija, iz jedne iz g. 1911.: »Quelques recherches sur les documents diplomatiques yougoslaves et leurs rapport avec la culture nationale« i iz jedne kasnije o našim listinama.

onda je ona pomoćna historijska znanost, kad pak pokaže za jednu listinu, koja je svojim kontekstom već poslužila istoriji, kako je postala, u kojoj kancelariji, u kojem obliku, da li u svečanom ili jednostavnom, zašto u svečanom ili zašto u jednostavnom, zašto je napisana ovim pismom a ne drugim, zašto ima baš ove inicijale a ne druge, ovaj pečat, ovaj oblik pergamene itd. onda se ona ne ograničuje samo na to da služi kao pomagalo istoriji, nego daje nešto specijalno svoga.

Diplomatika ima svoju istoriju u nekim momentima i prilično burnu. Bilo je i prije a ima i danas mnogo ljudi, koji se u svoje svrhe služe listinama, ali vrlo malo, koji ih promatraju sa diplomatskog gledišta. Ovo gledište može da bude ili ovakovo ili onakovo, ali nipošto ne smije da bude usko. Odatle i proizlazi da moderni radnik na polju diplomatike ne voli da radi sam a voli da radi u društvu, u organizovanom društvu. Kod velikih diplomatskih djela, ne kod udžbenika, ali kod zbirka i detaljnih analiza, i onda kad ove nose ime jednog radnika, učestvuje veći broj. Veći ali nikad prevelik. Diplomatika ne će nikad biti tako široka nauka kao što je n. pr. istorija ili literatura, ona će uvijek biti svojina malog broja mirnih i čednih radnika, koji sastavljaju neku cjelinu. Ona je dandanas izgubila i mnogo od one borbenosti kojoj ima da zahvali svoje postojanje. Daniel Papebroch je diplomatski eksponent francuskih Isusovaca, Jean Mabillon Maurinaca. Kao što imade isusovačkih i maurinskih diplomatskih krugova, tako ima kasnije arhivalnih i sveučilišnih. Ne smije se zaboraviti da u moderno doba na prvo mjesto dolaze arhivalni diplomatski krugovi, a na drugo sveučilišni. Ovi drugi dobivaju svoju hranu od prvih. Gdje nema organizovanih arhiva, u prvom redu državnih, nema ni dobrih paleografsko-diplomatskih instituta. Za istoriju mogu da posluže i arhivi sa srednjom organizacijom, za diplomatsku samo oni s dobrom.

Kad imamo dobro organizovanih arhiva onda možemo da na jednu stranu postavimo listine, koje su potpuno ispravne, autentične listine i da iz njih izvedemo ona pravila koja nam trebaju za konstatovanje ove autentičnosti. Na drugu ćemo stranu postaviti sumnjive listine, pa kad pomoću dobivenih kriterija možemo za jednu da ustanovimo, da nije više sumnjiva, nego ispravna, onda možemo da je iz ove druge skupine prenesemo u prvu. Sad imamo opet novih kriterija za prosuđivanje autentičnosti. Ako su istoriji prije služili samo oni dokumenti, koji su vajkada slovíli kao autentični, sad joj služe i oni, čija je autentičnost kasnije dokazana. Tako mogu da postanu dobrim pomagalom istorije mnogi dokumenti, koji prije nijesu imali pretenzije da to budu. Dokazivanje autentičnosti dokumenata, odijeliti ispravne dokumente od falsifikovanih, ispunjavalo je za dugo vremena posao ljudi, koji su se bavili listinama. Ovi su ljudi dali prva pravila diplomatske kritike i prvi udarili diplomatici naučnu bazu.

Naravno samo kod toga se nije moglo ostati. Drugi je korak doveo do teksta, i to najprije do historijskog, a onda do diplomatskog teksta. U listini su dakle dva teksta. Historički je tekst obično samo ono mjesto ili ona mjesta u kontekstu, koja mogu da služe u svrhu ustanovljenja ili pobijanja historičkih tvrdnja. Diplomatski je tekst cijeli tekst listine, dakle i protokol i kontekst i eshatokol. Ovo se pokazuje kao jedna vrlo jednostavna stvar, ali ipak nije tako. Nije još nestalo nazora da diplomatski tekst jedne listine sačinjavaju protokol i eshatokol, ali

raširenije je mišljenje da tamo spada i kontekst. Zaista, mnogo se lakše, kad se govori o diplomatskom tekstu, može ograničiti na protokol i eshatokol nego li uzeti i kontekst. Ako uzmemo i ovaj, onda za naučan rad trebaju i historički i pravni kriteriji, pa samo ovakovim radom može diplomatika da postane potpuna samostalna nauka. Za proučavanje teksta treba i filološke kritike. Tekst svake listine fiksiran je tačno i potpuno samo onda, kad se ustanovi, je li pred nama originalan tekst ili prepisan, ima li u njemu grješaka i koje su, ima li izostavaka i interpolacija i to u cijeloj listini, dakle i u protokolu, i u kontekstu i u eshatokolu.

Kritika teksta ne ispunjava cio rad diplomatike. Iza kritike teksta dolazi diplomatska interpretacija. Diplomatička interpretacija mora da otkrije onaj potez istine, kojom se odlikuju listine, a kojom se često ne odlikuju hroničari, pisci starijih historičkih djela itd. Autentična listina po svojoj sadržini ne može da bude neistinita. Ono što mi od nje danas tražimo, to ona prvobitno nije htjela da daje. Ali u listinama ima mnogo toga što krije tu istinu. Diplomatička interpretacija ima da odijeli ovu istinitu jezgru od mnogoga formalnog balasta, a to će učiniti onda, kada nađe kriterije za prosuđivanje i stvarnih i nestvarnih dijelova. Za historiju vrijedi tvrdnja jednog hroničara isto toliko, koliko i podaci u listinama za diplomatiku. Za historiju i diplomatiku skupa podaci su listina od veće cijene nego navodi hroničara. Ondje, gdje nema ličnih crta mora da bude više istine, nego ondje, gdje ih ima. Diplomatička interpretacija dokumenata dovodi do najvećega stepena stvarnosti i istinitosti. Kad ona pomoću ostalih disciplina nađe pravu istinsku jezgru u dokumentima i kada se njezina otkrića podudaraju sa historičarskim navodima, onda je stvorena baza za potpuno kritički istorički rad. Da historički dokumenti dođu na svoje pravo mjesto, treba im dvostruke kritike, kritike teksta i diplomatske kritike. Ovakovo postupanje može da otkrije i protumači pa da onda učini upotrebljivim i ono, što se krije u listinama, kao i ono, što se krije iza njih. Može da iz listina crpi vijesti za historijske svrhe, a može i da uspostavi vezu između listina i kulturnih prilika uopće. Može da daje pravnoj istoriji sve ono, što ona od listine traži, a može (a to je uglavno) i da učini diplomatiku samostalnom disciplinom.

Kritika teksta i diplomatska kritika ne stoje same o sebi. One su u vezi s hronologijom, one dakle hoće da vide kako se računaju datumi u različnim vremenima i u različnim krajevima. One su u vezi s filologijom, dakle s historijom jezika, ili jednoga ili više njih. Ona je u vezi s nomenklaturom, s imenima ličnim kao i s imenima zemalja i mjesta. One su u vezi s pravom, sa zakonskim i običajnim pravom u pojedinim krajevima i mjestima. One naročito ne napuštaju sve ono, što pokazuje kako postaju dokumenti, kako se verifikuju itd.

Diplomatika se ne ograničuje na pojedine krajeve i pojedina razdoblja, ali specijalne diplomatske studije ostaju ograničene i prostorom i vremenom. U nekim stalnim granicama prostora i vremena ne puštaju s vida ništa, što može da pomogne potpunom poimanju i prosuđivanju listina. Nego diplomatika obično počima svoja razmatranja najstarijim dokumentima i ne zahvata daleko u novije doba. XVI. stoljeće je doba kad listine nemaju više za istoriju ono značenje, koje imadu prije njega. Mi kod posmatranja naših listina treba da se poslužimo svim onim momentima, koje nalazimo u listinama drugih krajeva. Za nas je svejedno došao neki upliv sa istoka ili zapada, sa romanske ili germanske strane. Naša

diplomatika može da otkrije te različne uplive, pa ako vidimo, da se oni na našem području ukrštavaju više nego li na kojem drugom, onda ćemo vidjeti, da je to ukrštavanje jedna naša svojina. Na takav ćemo način doći do naše specijalne diplomatike. Traženje tuđih upliva samo je sredstvo, izgrađivanje naše diplomatike naš konačni cilj.

Résumé. — Cet article est une sorte d'introduction à une série d'études, que l'auteur, secrétaire des archives royales d'Etat et professeur à l'Académie d'export de Zagreb promet sur les documents diplomatiques yougoslaves. C'est à ce but qu'il trace les lignes générales de la critique diplomatique moderne, qui n'a pas été jusqu'à présent utilisée pour former des aperçus généraux sur les dits documents. En envisageant toutes les parties constitutives des chartes ensemble, on y trouve des influences de divers côtés. C'est que les rapports entre les chartes yougoslaves et celles des pays occidentaux et orientaux forment de traits caractéristiques de ces documents.